

GELLÉRT OSZKÁR (1882-1967)

Különös pálya Gellért Oszkáré: a Nyugat előkészítésének éveitől a második világháború után a pártszerű fegyelemmel vállalt szocialista, sőt kommunista költészetig vezet. Az irodalmi élet sajátos ellentmondásaira jellemző, hogy kezdettől végig irodalompolitikai vezéralak volt olyan környezetben, amely nem egy alapelvben nem is értett egyet vele, de elfogadta értő irányítójának. A Nyugat szimbolistáinak szerkesztője, holott programszerűen nem volt szimbolista; 1919-ben a tanácsköztársaság sajtófőnöke, holott akkor még nem is volt szocialista, csak polgári forradalmár; az ellenforradalom kommunistaként bőrtönözte be, de kiszabadulásakor az ellenforradalommal így vagy úgy kiegyező, politikamentességbe húzódó polgári örökséget őrző Nyugat megint csak őt kívánja szerkesztőjének; a forradalmi múltú költő az ellenforradalom éveiben lesz általánosan elismert, akit - bár merőben más indokok alapján együtt dicsőít Babits és Kassák. Gellért Oszkár legpogányabb hangú verseiben is felismeri Babits az egész hitvilágával alkatilag katolikus költőt, holott ez a világlátásban hívő keresztény nemcsak származása, hanem ótestamentumi képvilága szerint is zsidó; egyértelmű és egyre radikálisabb baloldalisága ellenére a húszas évek elején a pályakezdő Szabó Lőrinc benne látja a költői eszményképet; megítélésem szerint legerotikusabb költőink közé tartozik, miközben a családi élet, a hitvestársi szerelem és az anyaság ünneplője. A kezdődő szocialista költészet benne látja az egyik legfontosabb elődjét, és már 1949-ben Kossuth-díjat kap; a kommunista pártszerűség következetes hitvallója, aki 1956-ban sem rendül meg, és hetvenöt éves fővel szószólója és szervezője a kommunista költészetnek, holott sohase volt és nem is lett materialista: az ő számára Jézus és Marx együtt mutatja az emberiség útját. Korábban polgári költőként is várja, sürgeti a forradalmat, aggastyánként vezető kommunista költőként emelt fővel vállalja hajdani barátainak a nagy polgári költőket. Önéletrajza telis-tele van személyes elfogultságokkal, mégis nélkülözhetetlen forrásműve legalább fél század magyar irodalomtörténetének. Költőként pedig hangvétele sohasem hasonlított senkiéhez irodalmunkban: "se utódja, de boldog őse" egyetlen hazai vagy akár külföldi költőnek sem. De azért költői nagyságban nem ér fel legnagyobb kortársaihoz sem Ady, sem József Attila nemzedékében, gazdag életművében kevés az igazi remekmű (bár akad), elég sok a hevenyészett, pongyola költeménye, bár ezekben is nem egy részlet felemelkedik a nagy költészethez. De egész költészetében szakadatlanul van valami prózaiság, olykor esszészerű, inkább elmélkedően észhez, mintsem érzelemhez szóló; nyíltan erotikus verseinek egy része is úgy hat, mint szexuálpszichológiai vagy fiziológiai ismeretterjesztő kistanulmány. Észköltő, intellektuális költő, de úgy, hogy a kevésbé képzett olvasó is azonnal megérti. Szabadversei néha dallamosabbak, mint szigorúan hagyományos ritmusokban és rímekben írt, mégis prózának ható költeményei. És legalább fél évszázadnyi magyar irodalom történetét nem lehet elmondani nélküle.

A szenvedélyes tehetségkutató Osvát Ernőnek alighanem ő volt az első fölfedezettje: 1902-ben maga mellé hívta a húszéves jogászt a Magyar Géniusz társszerkesztőjének. Ez a folyóirat volt a Nyugat egyik legfontosabb előzménye. Két évvel később Gellért már a nagy tekintélyű Pesti Hírlap harcosan kritikus hangú

vezércikkírója. És az 1908-ban meginduló Nyugat egyik szerkesztője. Ez időre már verseskönyve is megjelent, majd egymás után jönnek kötetei, anélkül, hogy költőtárs barátai, akik szerkesztőjüknek elfogadják, akár csak egy szót is leírnának róla. A szimbolistáknak idegen ez a józanul reális, mindent a maga köznapi nevére nevező, költőietlen költői hang. A Nyugat ellenfeleitől pedig nemcsak idegen Gellért nyílt erotikája, hanem valósággal visszariasztó, noha szinte konzervatívnak tetszik a családi élet, a hitvesi hűség hitvallása, a biblikus, mitológiai és kultúrtörténeti képek áradása. Tehát amiként bajtársai nem dicsérik, ellenfelei sem ócsárolják. Az első hang, amely költészetének sajátosságára felhívja a figyelmet, Karinthy telibe találó paródiája az *Így írtok tiben*. Aligha van jellemzőbb jellemzés, mint Karinthyé, aki úgy jellemzi Gellértet, mint aki indiszkréten közli a világgal, hogy "viszonya van a feleségével".

Verselésével sem tudták, mit kezdjenek. Rímei nemegyszer szójátékoknak hatnak, sőt olykor maga a költemény is szójátékok ötletén alapul, például amikor a *családról* azt írja, hogy "csal is, meg ád is". A rímáradat azonban olykor prózainak ható sorokban csendül. Hol meg a versforma vers közben változik, zavarva a tervezett versek már előre fülbecsengő zenéjét. Gellért szimbólumellenes és felettébb zeneietlen. De néha váratlanul olyan szabadversek következnek, amelyek szinte énekelhetőek.

A korai Gellért általában a magánélet lírikusa, miközben ugyanő harcosan demokrata publicista. Az első világháborúban azonban egyszerre megszólal lírájában is a politikum: indulatosan pacifista, nemegyszer igen váratlan történelmi képek idézése közben (például a *Krózus a máglyán* című igen hatásos költeményében). Pacifizmusa viszi a polgári forradalom hívei közé. Lelkesen áll Károlyi Mihály mellett. És eredetileg a polgári köztársaság sajtófőnöke. De az marad a tanácsköztársaság idején is. Ezért kerül börtönbe. Hanem amikor kiszabadul, és újra a Nyugat szerkesztői között a helye (ami ellen a Bethlen-féle álliberális áldemokráciának sincs kifogása), akkor egyszeriben megváltozik körülötte a légkör: barátai felfedezik benne a jelentékeny költőt. 1922-től kezdve kifejezetten ünnepelet. Persze közben megváltozott az egész irodalmi életérzés, a történelem elfújta a szimbolizmust. Nemcsak Babits, Kosztolányi látja útmutatónak, akiknek a hangja ugyanebben a korban erősen leegyszerűsödik, Kosztolányi szavával "meztelenebbé" válik, nemcsak a nehezen dicsérő Kassák ismeri el a polgári költőben a nyers tények poétáját, hanem az ún. "Nyugat második nemzedéke", amely a háború kiábrándító, nagyon is prózai tapasztalataival indult, Gellértben közvetlenebb elődöt lát, mint a szimbolistákban, így érthető Szabó Lőrinc elragadtatása.

De a két világháború közt, a szörnyeteggé növekvő fasizmus esztendeiben egyre jobban elhallgat, már csak szerkesztő, aki akkor ír verset, amikor halott barátot kell gyászolnia. Később már szerkesztő sem lehet származása miatt, és még később bujkálnia kell, hogy az életét mentse.

A háború után, élete hetedik évtizedének a derekán a kommunizmus elkötelezett hívévé vált, s ez költészetét is alapvetően meghatározta. Belépett a Magyar Kommunista Pártba és ingathatatlanul tartott ki mindhalálig. Ez nem

metafizikai kérdés volt, hanem társadalmi-politikai. Nem kellett ehhez materializmus. Gellért dogmatikusan vagy éppen türelmetlenül sohasem volt vallásos, sőt nagyon is hajlott a pogány életszeretethez, de közben mindig bensőségesen hívő keresztény maradt. Mint nem is kevés tisztességes, emberszerető, cselekvően haladó, de nem materialista számára, az ő szemében is Marx és követői a krisztusi tanok végre gyakorlati megvalósítói. Egy francia neokatolikus mondás szerint: "Mi csak túlvilági perspektíváinkban különbözünk a kommunistáktól". Gellért Oszkár, úgy hiszem, ehhez az ígéhez állt a legközelebb. Költői ereje megújodott, a felszabadult tömegekhez akart szólni, nemegyszer még a hangját kereső pártköltészet buktatóit sem kerülte el; a megverselt frázisokon, a szólamszerűségeken is át kellett esnie, hogy az unokák nemzedékének is költői iránymutatója lehessen.

De aki nyolcvanöt évig él, annak a családi örömek, gyönyörűségek után meg kell érnie a családi gyászokat, családi tragédiákat. A legfájdalmasabb volt fiának, a nagy színházi rendezőnek, Gellért Endrének lelki meghasonlása és öngyilkossága. Így ötvöződött végső éveiben az eszme győzelme és a magánélet minden szomorúsága. Halk, fegyelmezett, férfiasan komoly versekkel végződött az életmű. Alighanem érvényes igazság, ha azt mondjuk, hogy Gellért Oszkár első verseivel kezdődött és utolsó verseivel végződött a Nyugat nemzedékének irodalomtörténete.

Hegedűs Géza:

[A magyar irodalom arcképcsarnoka](#)